

upad stranih trupa na njenu teritoriju izbacili su na površinu „organizatora“ Napoleona. On je osvojio Belgiju i Švajcarsku, okružio se marionetskim monarhijama u Španiji, Italiji i Holandiji, i stupio u savez sa potčinjenom Rajnskom federacijom, to jest, drugim rečima, sa „starom“ Nemačkom. Na taj način je Napoleon ujedinio čitavu zapadnu Evropu, sa izuzetkom ostrvske Britanije. Onda je krenuo u pohod na istočnu Evropu i porazio Austriju i Prusku, ali ih nije pripojio, mada ih je prisilio da mu budu saveznice kada kasnije bude krenuo dalje, protiv Rusije. Često slušamo o ogromnim prostorima u koje Rusi mogu skoro beskrajno da se povlače iza Moskve; ali, činjenica je da je Napoleon u svoje vreme na putu do Moskve prolazio kroz naseljene delove Rusije.¹⁰ Uzrok Napoleonovog poraza delimično leži u iscrpljenosti vojske koju je poveo iz Francuske, ali još više u činjenici da je zapadna Evropa kojom je vladao bila okružena britanskom pomorskom silom, tako da je Britanija bila u stanju da dovlači potrebne zalihe iz prekomorskih zemalja i da istovremeno onemogućiti zapadnu Evropu da se odande snabdeva. Sasvim prirodno, ona je pronašla sebi saveznika u silama iz istočne Evrope, ali je postojao samo jedan put kojim je ona mogla da efikasno komunicira sa njima, a on je vodio kroz Baltik. To objašnjava dve njene pomorske operacije kod Kopenhagena.¹¹ Ipak, zahvaljujući svojoj premoći na moru, Britanija je bila u stanju da iskrca svoje armije u Holandiji, Španiji i Italiji i da potkopa Napoleonovu moć straga. Zanimljivo je primetiti da lokacije konačne pobede na moru kod

vljanje „slobode, bratstva i jednakosti“ (slogan revolucionara) već vojne diktature Napoleona Bonaparte. Sa 700 hiljada poginulih najkrvavija je evropska revolucija posle Oktobarske. (Prim. prev.)

10 A to znači preko teritorije koja je mogla da obezbedi snabdevanje bilo kojoj od suparničkih armija. (Prim. autora)

11 Prva od njih se odigrala 2. aprila 1801. godine, kada su Britanci uništili dansku flotu. Druga se dogodila septembra 1807. godine, kada je bombardovan Kopenhagen. (Prim. prev.)

Trafalgara i prekretnice na kopnu pod Moskvom, leže sasvim blizu dve krajnje tačke naše „prave“ Evrope. Napoleonovi ratovi su predstavljali dvoboj između zapadne i istočne Evrope, čiji su prostor i stanovništvo bili približno jednaki, ali je prednost koju je davao viši nivo civilizacije u zapadnoj Evropi neutralisala britanska premoć na moru. B

Posle Vaterloa, istočnu Evropu je ujedinila „Sveta alijansa“ koju su činile tri sile – Rusija, Austrija i Pruska. Svaka od njih je dobila izvesna proširenja ka zapadu, kao da su magnetom bile privučene na tu stranu. Rusija je dobila najveći deo Poljske, i na taj način isturila neku vrstu političkog poluostrva ka središtu fizičkog poluostrva, koje čini Evropa. Austrija je uzela dalmatinsku obalu, kao i Veneciju i Milano u kontinentalnoj, severnoj Italiji. Pruska je dobila potpuno odvojen deo u starim nemačkim zemljama na zapadu, čija se teritorija sastojala od dva dela: Rajnske oblasti i Vestfalije. Ovo pripajanje Nemaca Pruskoj se kasnije pokazalo mnogo značajnijim od uvlačenja Poljaka u Rusiju i Italijana u Austriju. Rajnska oblast je civilizovana još u antičkim vremenima, i nalazi se tako daleko na zapadu da je svojevremeno prihvatila Napoleonov Građanski zakonik, koga se još uvek drži. Od trenutka kada su se Prusi na ovaj način silom ubacili u zapadnu Evropu sukob između liberalne Rajnske oblasti i konzervativnog Brandenburg-a sa Berlinom je postao neizbežan. Ali, ta bitka je bila neko vreme odložena zbog iscrpljenosti čitave Evrope.

Britanska pomorska sila je nastavila da drži u obruču zapadnu Evropu iz baza na Helgolandu, u Portsmautu, Plimutu, Gibraltaru i Malti. Promenama do kojih je došlo između 1830–1832. godine došao je kraj privremenoj obnovi reakcionarnih režima na Zapadu, i građanske klase su se učvrstile na vlasti u Britaniji, Francuskoj i Belgiji.¹² U periodu 1848–1850. godine demokratski pokret se

12 „Julska“ revolucija 1830. godine je počela u Francuskoj, gde se Šarl X povukao sa prestola na koji je doveden Luj-Filip (svojevremeno vatreni republikanac!). U Evropi, Poljaci su digli ustanak koji će ruska armija 1831.

proširio istočno od Rajne, i centralna Evropa je bila zahvaćena idejama slobode i nacionalizma,¹³ ali iz našeg ugla gledanja samo su dva događaja imala presudan značaj. Godine 1849. ruske armije su prodrle u Ugarsku i ponovo potčinile Mađare Beču, što je omogućilo Austrijancima da povrate kontrolu i nad Italijanima i Česima. Godine 1850. je došlo do sudbonosne konferencije u Olmoucu gde su Rusija i Austrija odbile da dopuste kralju Pruske da primi krunu cele Nemačke, koja mu je ponuđena iz Frankfurta, na zapadu zemlje.¹⁴ Na taj način je osigurano jedinstvo istočne Evrope, dok je liberalni pokret iz Rajnske oblasti pretrpeo konačan poraz.

Bizmark, koji je bio u Frankfurtu u to vreme, i bio ambasador u Petrogradu i Parizu, 1860. godine je pozvan da stane na čelo vlade u Berlinu, odlučan da ujedinjenje Nemačke utemelji ne na idealizmu Frankfurta i Zapada, nego na organizaciji čiji je centar bio u Berlinu, na Istoku. Godine 1864. i 1866. Berlin je pregazio zapadnu Nemačku, pripojio Hanover i time otvorio put „junker-skom“ militarizmu u Rajnsku oblast. U isto vreme Berlin je oslabio suparnicu Austriju pomagavši Mađarima da ustanove „dvojnu

godine skršiti, pripajajući polu-nezavisnu Poljsku Rusiji; iste godine Belgija se ocepila od Holandije, a Grci su iskoristili opštu gužvu da uz pomoć stranih sila oslobode južni deo zemlje od Turaka 1832. godine (Prim. prev.)

13 Revolucija 1848–1850. godine je predstavljala sukob pristalica republike i monarhije. Uzima se da je počela na Siciliji januara 1848. godine, ali je presudan momenat bilo izbijanje „februarske“ revolucije u Parizu, koja će uspostaviti Drugu republiku i opšte pravo glasa, da bi pučem 2. decembra 1851. godine bio svrgnut Luj–Napoleon i doveden na presto Napoleon III. Sukobi između vojske i demonstiranata su se odigrali i u Beču, Berlinu i Pragu, a Mađari su se odcepili od Austrije sve do ruske intervencije. (Prim. prev.)

14 „Sveto rimsko carstvo“, geopolitička fikcija rimokatoličke crkve, obuhvatalo je teritorije pod vlašću svih nemačkih vladara, dok je formalno predstavljalo naslednika antičke imperije Rima! Nastalo je krunisanjem Karla (Šarla) Velikog 800. godine, a definitivno ukinuto 1806. godine odustajanjem dinastije Habzburga od titule „rimskog“ cara. Godine 1850. je, ustvari, učinjen pokušaj da se ova anahrona „država“ obnovi. (Prim. prev.)

monarhiju“ Austro-Ugarsku, i izazvavši austrijsko napuštanje Venecije. Francuska je još pre toga povratila Milano u tabor Zapada.¹⁵ Međutim, rat između Pruske i Austrije 1866. godine je u suštini predstavljao građanski rat; to je postalo očigledno 1872. godine kada je Pruska, pokazavši potpunu vojnu nadmoć u ratu sa Francuskom, obrazovala Savez tri cara,¹⁶ i na taj način privremeno obnovila „Svetu alijansu“ u istočnoj Evropi. Sada je, međutim, centar moći na evropskom Istoku bio u Pruskoj, a ne više u Rusiji, pri čemu je istočna Evropa uspostavila poveliki Rajnski „front“ prema Zapadu.

Tokom nekih petnaest godina posle Francusko-pruskog rata Bismarck je praktično vladao i zapadnom i istočnom Evropom. Zapadom je vladao razjedinivši tri velike romanske države, Francusku, Italiju i Španiju. To je postigao zahvaljujući njihovim suprotstavljenim interesima u pogledu Magreba, arapskog „ostrva na zapadu“. Francuska je uzela središnji deo Magreba, poznat kao Alžir, a podstakavši je da proširi svoj domen ka istoku na Tunis i ka zapadu na Maroko, Bismarck je doveo njen interes u sukob sa interesima Italije odnosno Španije. U istočnoj Evropi je postojao sličan rivalitet između Rusije i Austrije u pogledu Balkanskog poluostrva, ali je ovde Bismarck ulagao napore da zadrži na okupu svoja dva saveznika. I zato je, pošto je napravio Dvojnu alijansu sa Austrijom 1878. godine, Bismarck pregovorima napravio i tajni „Pakt sigurnosti“ sa Rusijom. On je želeo da stvori čvrst evropski Istok pod kontrolom Pruske, ali i razjedinjen evropski Zapad.

15 Autor apriori identifikuje „Zapad“ sa demokratijom, a „Istok“ sa njenim antipodom. Tako su Frankfurt i Rajnska oblast (inače rimokatolički deo Nemačke) sinonim za „liberalizam“ a (protestantska) Pruska za „totalitarizam“; Milano je preotet Austriji koja predstavlja Istok i vraćen „liberalnom“ Zapadu, itd. (Prim. prev.)

16 Savez je funkcionisao u tri kratka navrata: 1873–1875. godine, u tajnosti 1881–1884. godine i obnovljen 1884–1887. godine kada je istekao i više nije obnavljan. (Prim. prev.)

Događaji koje smo ukratko prizvali u sećenju nisu samo istorija koja je prošla u nepovrat. Oni pokazuju suštinsku suprotnost između Istoka i Zapada Evrope, suprotnost koja dobija svetski značaj kada se setimo da linija koja prolazi kroz Nemačku, koju je istorija označila kao granicu između Istoka i Zapada, predstavlja istu liniju koju po drugom kriterijumu uzimamo kao granicu koja razdvaja Srce Kontinenta od Obalskog pojasa.

U zapadnoj Evropi postoje dva preovlađujuća elementa, romanski i tevtonski.¹⁷ Što se tiče dve glavne nacije, Britanije i Francuske,¹⁸ u savremenom dobu nema niti može biti govora o tome da bilo koja osvoji onu drugu. Engleski Kanal leži među njima. Gledajući unatrag, u srednji vek, tačno je da su tokom tri stotine godina francuski vitezovi vladali Engleskom, i da su Englezi narednih stotinu pokušavali da zavladaju Francuskom.¹⁹ Ali sa tom vrstom odnosa je zauvek završeno kada je kraljica Meri izgubila Kale.²⁰ Veliki ratovi između dve zemlje u XVIII veku vođeni

17 Tevtonski je isto što i germanski, obično se koristi u etničkom smislu. (Prim. prev.)

18 U anglo-saksonskoj terminologiji, nacija je identična sa državom; narod koji nema svoju državu nije „nacija“ (npr. Baski) a više-etnička grupa koja je ima (npr. Švajcarci) jesu. (Prim. Prev.)

19 Postojale su dve najeзде Normana na Englesku: Danci (poraženi 1066. godine od Anglosaksonaca) i Normani iz Normandije (severna Francuska) koji su iste godine zagospodarili Engleskom; ovi drugi su bili potpuno asimilirani u svojoj novoj „domovini“ i govorili su isključivo francuskim jezikom. (Prim. prev.)

20 Kraljica („krvava“) Meri je vladala kratko (1553–1558), ali je, kao vatrena katolikinja, vršila teror nad većinskim protestantskim stanovništvom pokušavajući da Englesku vrati pod patronat Rima. Godine 1558. je izgubljena luka Kale, poslednji engleski posed na kontinentu preostao posle „Stogodišnjeg rata“ (1337–1453) u koji su Englesku uvukle dinastije francuskog porekla svojim nasledstvima i brakovima. (Prim. prev.)

su uglavnom radi sprečavanja francuske monarhije da zagospodari celim evropskim kontinentom. Ostali razlozi se uglavnom svode na suparništvo u trgovini i osvajanju kolonija.²¹ Takođe, bar što se tiče germanskog stanovništva duž Rajne, u dosadašnjoj istoriji svakako nije bilo razloga za trajno neprijateljstvo prema Francuzima. Alzašani, mada govore nemačkim jezikom, postali su – i to je jedna od istaknutih istorijskih činjenica koja vredi i danas – Francuzi u srcu. Kao što smo videli, čak je i Rajnska oblast, iako provincija Pruske, prihvatila Napoleonov Građanski zakonik.

U istočnoj Evropi takođe postoje dva preovlađujuća elementa, ali su to sada tevtonski i slovenski; međutim, među njima nije uspostavljena nekakva ravnoteža kao što je to slučaj u zapadnoj Evropi, između romanskog i tevtonskog. Ključ za razumevanje čitave situacije u istočnoj Evropi – a tu činjenicu ne možemo na ovom mestu dovoljno obrazložiti – jeste nemačka težnja da zagospodare nad Slovenima.

Beč i Berlin, koji su na istočnoj strani razgraničenja sa evropskim Zapadom, već se nalaze na teritoriji koja je pripadala Slovenima u ranijem srednjem veku; oni u stvari predstavljaju prvi korak koji su Nemci učinili kao osvajači u pohodu ka Istoku. U vreme Karla Velikog reke Laba i Sala su razdvajale Slovene od Germana, a sve do danas se sačuvao okrug gradića Kotbusa, na kratkom rastojanju južno od Berlina, gde seosko stanovništvo i sada govori vendskim jezikom,²² odnosno slovenskim jezikom

21 Prvi rat koji bi se mogao nazvati „svetskim“ izbio je kada je Francuska napala britansku koloniju Minorku 1756. godine; Britanija je stupila u savez sa Pruskom, Francuska sa Austrijom. Britanija je pobedama 1757. godine kod Plesija (u Indiji) i 1759. godine kod Kvebeka (u Kanadi) istisnula Francuze iz najvažnijih kolonija i udarila temelj sopstvenoj kolonijalnoj imperiji. (Prim. prev.)

22 Vendi, Veni, Vani, Vindi – razni nazivi za isti, nesumnjivo slovenski narod, u vreme „Seobe naroda“ i vekovima posle nje. Mnogi smatraju da su i Vandali isti narod sa (ponovo) iskrivljenim, stranim nazivom. Beč je dobio

kojim se govorilo u celom tom regionu do pre nekoliko vekova. Van ovog nevelikog ostatka Venda, seljaštvo slovenskog porekla je prihvatilo jezik nemačkih barona koji su vladali nad njima na svojim velikim zemljišnim posedima. Nasuprot tome, na jugu Nemačke gde je i seljaštvo nemačkog porekla, zemljište je podeljeno između velikog broja sitnijih zemljoposjednika.

Nema nikakve sumnje da plemstvo Austrije i Pruske ostavlja sasvim različit utisak na strance; ta razlika je nesumnjivo posledica činjenice da su Austrijanci prodrli na Istok polazeći iz svojih dotadašnjih domova u južnoj Nemačkoj, dok su Prusi krenuli sa surovijeg severa. Ali i u Pruskoj i u Austriji veliki zemljoposjednici su vladali autokratski do Velikog rata, iako o junkerima mislimo isključivo kao Prusima. Seljaštvo je u obe zemlje sve do nedavno imalo status kmetova.

Dva dugačka kraka teritorije, koja se protežu iz srca Pruske u pravcu severoistoka i jugoistoka, imaju duboko istorijsko značenje za one koji čitaju istoriju sa geografskih karata, i upravo ta istorija sa mape predstavlja jednu od velikih realnosti kojima moramo da se pozabavimo u našoj posleratnoj rekonstrukciji. Mapa koja pokazuje razmeštaj govornih jezika može više da nam kaže čak i od političke karte, jer prikazuje tri nemačka narečja, a ne samo dva. Prvim se govori na severoistoku duž baltičke obale; ono je posledica nemačkog osvajanja i nasilne germanizacije u poznom srednjem veku. Krećući se priobalnim plovnim putem koga su se držali trgovci Hanze²³ iz Libeka i tevtonski vitezovi,²⁴

svoj nemački naziv (*Wien*) po rimskom naselju Vindobona, očito nazvanom po Vendima. (Prim. prev.)

23 Hanza je bila organizacija severno-nemačkih gradova i trgovačkih udruženja radi zaštite svojih komercijalnih interesa. Njen uspon počinje osnivanjem grada Libeka 1158. godine na mestu uništenog slovenskog mesta Ljubice. Do 1265. godine svi gradovi severne Nemačke su prihvatili „zakon Libeka“ koji je štitio trgovačke interese. (Prim. prev.)

24 Tevtonski vitezovi su bili red Rimo-katoličke crkve, osnovan u Akri 1189/90. godine u cilju pružanja bolničke nege hodočasniciima u Palestini. Red je

koji više nisu bili zauzeti krstaškim ratovima, osvojili su celo priobalje Baltika sve do mesta gde se sada nalazi Petrograd. Tokom narednih vekova, polovinu ovog germanizovanog pojasa je obuhvatila kraljevina sa centrom u Berlinu, dok je druga polovina postala Baltička oblast Ruskog carstva. Uprkos tome, Baltičke provincije su do današnjeg dana zadržale svoje nemačko Trgovačko udruženje u Rigi, svoj nemački Univerzitet u Dorpatu i svoje nemačke barone kao zemljoposjednike. Prema ugovoru iz Brest-Litovska, nemački element je ponovo trebao da zagospodari Kurlandijom i Letonijom.²⁵

Drugi krak kojim su Nemci prodirali je bio uzvodno rekom Odrom sve do njenog izvora u Moravskim vratima,²⁶ dubokoj dolini koja vodi iz Poljske ka Beču, između planina Češke na jednoj strani i Karpata na drugoj. Teritorija naseljena Nemcima duž gornjeg toka Odre je postala Šlezija, čiji je veći deo Pruska pod Fridrihom Velikim²⁷ oduzela Austriji. Isturenost ovih krakova gde se govori nemački još više ističe ruska provincija uvučena između njih, čiji je centar u Poznanju i u kojoj se govori poljski.

militarizovan već 1198. godine; 1211. godine su pozvani u Mađarsku da budu njena predstraža ka istoku, od kada počinje uspostavljanje nemačkih „oaza“ u istočnoj Evropi. Njihov najveći poduhvat je bio genocidni rat i nasilna „hristijanizacija“ istočnog Baltika, prvo Pruske od 1233. godine, a onda i severne Rusije, gde im je novgorodski knez Aleksandar „Nevski“ nanео katastrofalan poraz u bici na zaleđenom Čudskom jezeru 5. aprila 1242. godine. (Prim. prev.)

25 Vidi primedbu 45 u III poglavlju. (Prim. prev.)

26 Moravska vrata su prolaz od strateškog značaja: kroz njega su projahali Mongoli 1241. godine posle pobeде nad nemačko-poljskom vojskom na putu za Mađarsku a 1683. godine i Poljak Jan Sobjeski, hitajući u pomoć Beču, koji su opsedali Turci. (Prim. prev.)

27 Fridrih II „Veliki“ (1712–1786), treći kralj Pruske, jedna od vodećih ličnosti Evrope XVIII veka, patron „prosvetitelja“ i utemeljitelj pruske vojne tradicije. (Prim. prev.)

Slika 29 – Preostala „ostrva“ vendskog (slovenskog) jezika u okolini Kotbusa, okružena teritorijama koje je preplavio nemački jezik.

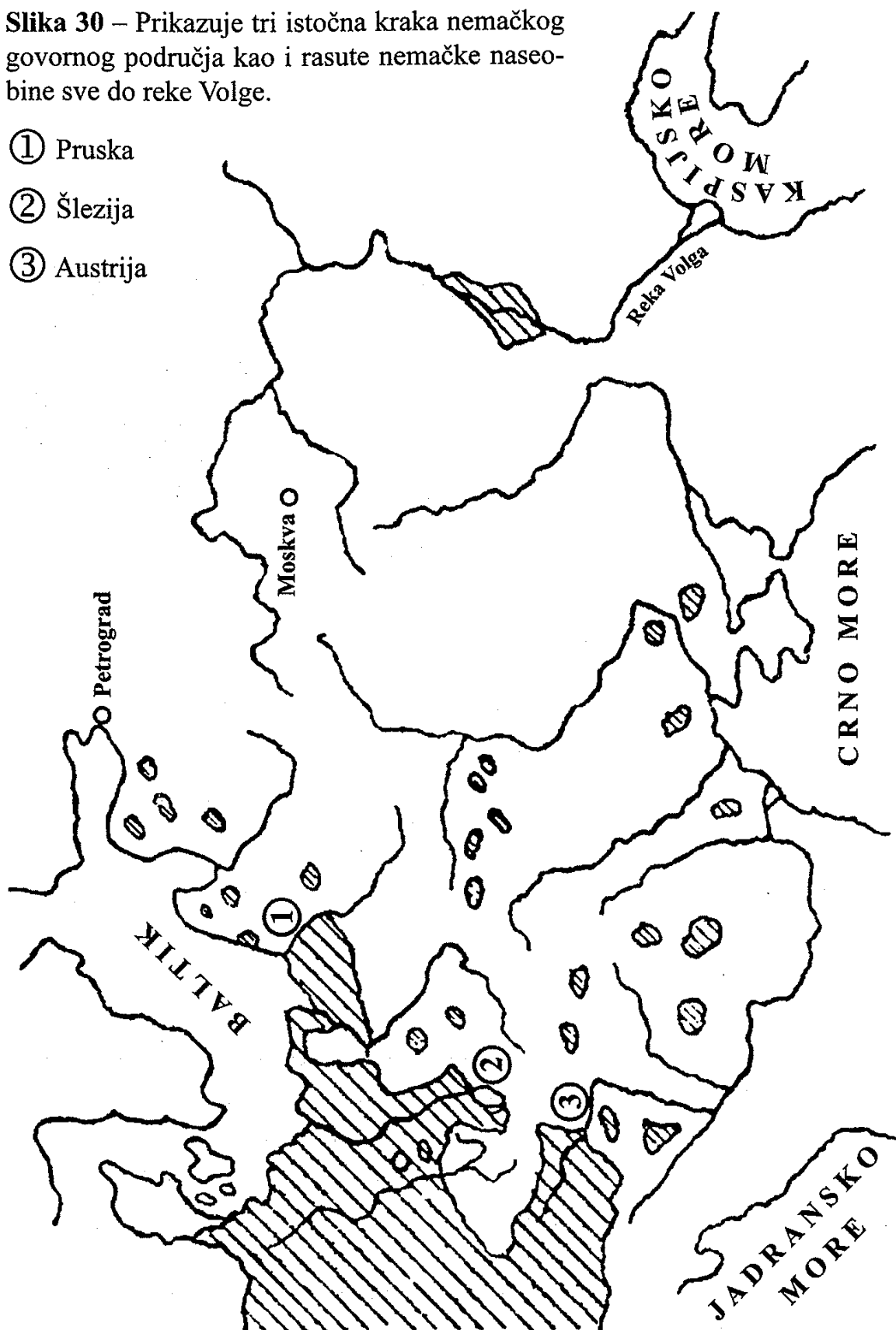
Treći krak nemačkog prodora ka istoku je išao niz Dunav, kao i kroz južne prevoje istočnih ogranaka Alpa. Tu su nastali Austrijsko nadvojvodstvo u okolini Beča, i Karintijsko vojvodstvo²⁸ – gde se govorilo isključivo nemačkim jezikom – u Austrijskim Alpima. Između šleskih i austrijskih Nemaca se pruža ka zapadu u vidu klina provincija Bohemija,²⁹ u kojoj se uglavnom govori

²⁸ Karintija je nemačka transkripcija naziva slovenske Karantanije. (Prim. prev.)

²⁹ Vidi primedbu 16 u II poglavlju. (Prim. prev.)

Slika 30 – Prikazuje tri istočna kraka nemačkog govornog područja kao i rasute nemačke naseobine sve do reke Volge.

- ① Pruska
- ② Šlezija
- ③ Austrija

slovenskim jezikom. Ne zaboravimo da su u Poznanjskoj oblasti i u Bohemiji zadržali svoj izvorni jezik, a da tri isturena kraka nemačkog govornog područja predstavljaju pravce osvajanja.

Još dalje od najisturenijih tačaka ova tri glavna pravca prodora germanizacije postoji mnoštvo rasutih nemačkih kolonija zemljoradnika i rudara, od kojih su neke tek nedavno osnovane. One se javljaju na mnogim mestima u Ugarskoj, mada su se iz političkih razloga tamošnji Nemci uglavnom poistovetili sa tamošnjom velikomađarskom tiranijom. Saksonci iz Transilvanije dele privilegovan položaj zajedno sa Mađarima, okruženi potčinjenom većinom koju čini rumunsko seljaštvo.³⁰ U Rusiji se proteže niz nemačkih naseobina kroz severnu Ukrajinu, skoro do Kijeva. Tek na srednjem toku Volge, u blizini grada Saratova, nailazimo na poslednju oazu nastanjenu nemačkim kolonistima.

Međutim, ne bismo smeli da mislimo da je nemački uticaj na Slovene bio ograničen na ova tri produžetka nemačkog govornog područja, mada su ona nesumnjivo predstavljala veoma uticajan činilac – zbog toga što je nemački *Kultur* prodro svuda gde mu je nemački jezik obezbedio ulaz. Kraljevstvo Slovena u Bohemiji je potpuno uvučeno u imperijalni sistem Nemačke; štaviše, kraljevstvo Bohemija je bilo i jedna od oblasti sa pravom glasa prilikom izbora „svetog rimskog cara“ u okviru poretka koji je okončan tek 1806. godine, posle bitke kod Austerlica.³¹ Poljaci, Česi, južni Sloveni iz Hrvatske i Mađari su rimokatolici – što će reći da pripadaju

30 Ono što je ovde napisano prikazuje stanje kakvo je bilo do Velikog rata, zato što sećanje na njega ima prevagu nad još uvek nejasnim pregrupisanjem koje će doneti budućnost. (Prim. autora)

31 „Sveti rimski car“ tj. nominalni suveren germanskih zemalja bez stvarne moći biran je tako što su po jedan glas imali arhiepiskopi Majnca, Trira i Kelna, zatim vladari Bohemije (Češke), Brandenburg (tj. Berlina) i Saksonije (samo gornje, donja nije bila samostalna jedinica) i „Palatinata“, crkvene državnice koja je imala dva dela, oko Frankfurta (odakle je 1850. godine ponuđena kruna kralju Pruske) i oko Nirnberga; od ukupno sedam glasova, rimokatolička crkva je kontrolisala (bar) četiri. (Prim. prev.)

latinskom ili zapadnom ogranku Crkve, a to je svakako značilo proširenje nemačkog uticaja na račun uticaja Grčke crkve kojoj pripadaju Rusi. Posle opsade Beča 1683. godine austrijski Nemci su napredovali korak po korak tokom XVIII veka, terajući Turke pred sobom iz čitave Ugarske, sve dok Beogradskim mirovnim ugovorom iz 1739. godine nisu povukli granicu koja će, tokom više od stotinu godina, označavati krajnji domašaj turske vlasti nad hrišćanskim zemljama. Nema sumnje da su Austrijanci ovime učinili veliku uslugu Evropi, ali je prateći efekat svega toga, bar što se Hrvata, Mađara, Slovaka i Rumuna u Transilvaniji tiče, bio jedino u tome što su Nemci sada bili vrhovni gospodari umesto Turaka. Kada je Petar Veliki,³² car Rusije, premestio svoju prestonicu početkom XVIII veka iz Moskve u Petrograd, prešao je iz slovenskog u germansko okruženje, o čemu svedoči i nemački naziv grada, Sankt Peterburg. To je imalo za posledicu jak nemački uticaj na vladajuće krugove Rusije kroz čitav XVIII i XIX vek. Rusko činovništvo, od koga je zavisila organizacija velikog carstva, bilo je u velikoj meri regrutovano među podmlatkom nemačkog plemstva iz baltičkih provincija carstva.

Na taj način, istočna Evropa se nije sastojala, za razliku od zapadne, od više naroda nezavisnih jedan od drugoga, i – sve dok Pruska nije uzela Alzas – bez ozbiljnih teritorijalnih sporova među sobom; istočna Evropa je predstavljala trostruku državnu organizaciju čiji je krajnji cilj bila dominacija Germana nad većinom koju su činili Sloveni, mada je obim vlasti koja je bila u rukama Nemaca nesumnjivo bio različit u pojedinim njenim delovima. U ovoj činjenici leži objašnjenje zaokreta koji je učinjen 1895. godine kada je sklopljen savez između dve suštinski razli-

32 Petar „Veliki“ (1672–1725), možda najznačajniji car Rusije; osavremenio je rusku vojsku i lično je predvodio, definitivno porazivši stare neprijatelje Šveđane; prvi put u istoriji zemlje je sagradio mornaricu, uveo brojne reforme i najnovija naučna i tehnička dostignuća sa Zapada, osnovao Rusku akademiju nauka... (Prim. prev.)

čite zemlje kao što su Francuska i Rusija, savez između demokratije i despotizma. Savez između Rusije i Francuske, uperen protiv Nemačke, sadržao je u sebi mnogo više od pukog „mešanja karata“ na evropskoj političkoj pozornici. Nešto suštinski novo se odigralo u istočnoj Evropi, gledano iz ugla Berlina. Tom velikom i značajnom događaju je prethodio čitav niz čarki između vlada Rusije i Austrije kao posledica njihovog suparništva na Balkanu, ali su to u neku ruku bile „porodične svađe“, poput kratkog rata između Pruske i Austrije 1866. godine. Kada je Rusija stigla do donjeg Dunava ratujući protiv Turske 1853. godine, a Austrija nagomilala trupe preteći da joj ugrozi bok sa Karpata,³³ savezništvo „Svete alijanse“ koje je trajalo od 1815. godine je nesumnjivo bilo završeno, sve dok Bismarck nije ponovo okupio tri despotska sistema svojim „Savezom tri cara“,³⁴ 1872. godine. Ali, stvari su se tako odvijale da u međuvremenu Rusija nije bila u stanju da učini veći napredak protiv Turaka, usled velikih gubitaka koje je imala tokom Krimskog rata, pa tako nije došlo ni do kakvog nepopravljivog sukoba interesa između nje i Austrije. Međutim, Savez tri cara nije mogao još dugo da traje kada je Austrija objavila svoje namere u pogledu Balkana okupiravši slovenske oblasti Bosnu i Hercegovinu 1878. godine. Usledilo je nekoliko napetih godina, tokom kojih je Nemačka vojno jačala, pre nego što je Rusija postala uverena da može da bira jedino između saveza sa republikancima Francuske i prihvatanja potčinjenog položaja u odnosu na Nemačku, poput onog na koji je već bila prinuđena Austrija.

33 Iako Austrija nije učestvovala u Krimskom ratu (od oktobra 1853. do februara 1856. godine) ona je ovim manevrom ugrozila Rusiju. Glavni razlog za rat je bilo insistiranje Rusije na ulozi zaštitnika svih pravoslavaca pod turskom vlašću. Francuska je na svoju stranu privukla Britaniju i Tursku; loše vođen, rat je obe strane koštao po 250.000 ljudi. Kada je Austrija zapretila da će se pridružiti antiruskoj koaliciji, Rusija je morala da prihvati mirovne uslove. (Prim. prev.)

34 Vidi primedbu 16 u V poglavlju. (Prim. prev.)

Uloga pomorske sile u Evropi

Dovoljno smo rekli o istoriji zapadne i istočne Evrope tokom Viktorijanskog doba. Međutim, postoji i mnogo istorijskih događaja koji su se u istom periodu odigrali van Evrope, na koje sada moramo da obratimo pažnju. Pomorsko ratovanje, koje je kulminiralo bitkom kod Trafalgara, imalo je za posledicu razdvajanje istorije sveta na dva paralelna toka u narednih stotina godina. Britanija je okružila Evropu svojom pomorskom silom, ali osim u slučajevima kada je bilo neophodno da interveniše u istočnom Mediteranu zbog svojih interesa na Orijentu, ona se nije ozbiljnije uplitala u političke odnose na Evropskom „poluostrvu“. Međutim, britanska pomorska sila je opkolila i veliko poluostrvo koje se završava Rtom dobre nade i, operišući sa obala Orijenta, počela je da se nadmeće sa kopnenom silom u vidu ruskih kozaka, koji su u to vreme korak po korak dovršavali osvajanje Srca Kontinenta. Na dalekom severu, Rusi su se spustili niz veliku reku Amur sve do obale Pacifika još pre izbijanja Krimskog rata. Otvaranje Japana prema svetu se obično pripisuje poduhvatu američkog komandora Perija 1853. godine,³⁵ ali je i rusko prisustvo na ostrvu Sahalinu, pa čak i južnije, sve do grada Hakodatea na ostrvu Hokaidu, u izvesnom smislu pripremilo teren za to. Što se Britanije tiče, najneposrednija opasnost od Rusije je pretila, naravno, severozapadnoj granici Indije.

Tokom XIX veka Britanija je radila šta je htela na okeanima, jer Sjedinjene Države još uvek nisu bile sila prvog reda, a Evropa je bila preokupirana svojim ratovima. „Trgovačku naciju“ su uglavnom interesovali pomorstvo i tržišta, u skladu sa gledištima

35 „Komodor“ Metju Peri (1794–1858), američki pomorski oficir koga je marta 1852. godine poslao predsednik Milard Filmor da „podstakne“ Japan da prekine politiku izolacije i uspostavi diplomatske odnose sa SAD. Peri je sa dve fregate uplovio u luku Uraga 8. jula 1853. godine i zapretivši bombardovanjem iznudio japanski pristanak. (Prim. prev.)

Mančesterske škole političkog mišljenja. Najvažnija nova tržišta su se pojavila među ogromnim stanovništvom Orijenta, jer je Afrika još uvek bila neispitana, a njeni stanovnici i dalje išli naokolo neodeveni, dok Amerika još nije bila gušće naseljena. Prema tome, iako je Britanija mogla da pripoji svojoj imperiji bezmalo svaku obalu van Evrope, izuzimajući atlantsku obalu SAD, ona se ograničila na tranzitne luke za potrebe svojih brodova na pomorskom putu ka Orijentu, kao i na razvoj kolonijalizma u nezauzetim regionima, gde su je na to primorali njeni sopstveni avanturisti, koje je uzalud pokušavala da obuzda. Ali je zato bila prisiljena da prodire sve dublje u Indiju, iz razloga koji je i stari Rim u svoje vreme dobro poznao, kada je zauzimao jednu provinciju za drugom da bi oduzeo spoljnim napadačima sva uporišta iz kojih bi mogli da napadnu već zaposednute teritorije.

Prikazana karta već na prvi pogled otkriva suštinske strategijske aspekte rivaliteta između Rusije i Britanije tokom XIX veka. Rusija, koja je pod svojom vlašću imala gotovo čitavo Srce Kontinenta, kuca na kopnenu kapiju Indije. Na drugoj strani, Britanija se nalazi pred morskim kapijama Kine i prodire u unutrašnjost iz uporišta na obalama Indije kako bi parirala opasnosti sa severozapada. Rуска vladavina nad Srcem Kontinenta se temeljila na brojnosti njenog stanovništva u istočnoj Evropi, a do vratnica Indije je stigla zahvaljujući pokretljivosti svoje kozačke konjice. Britanska pomorska sila duž obala Orijenta se zasnivala na stanovništvu sa dalekih ostrva kraj obala zapadne Evrope, a na dalekom Istoku se pojavila zahvaljujući pokretljivosti britanske flote. Očigledno, postojale su dve kritične tačke na alternativnim pomorskim putevima sa Zapada ka Istoku; njih danas nazivamo „Rt“ i „Kanal“. Rt leži daleko van ma koje opasnosti koja bi u XIX veku mogla do njega stići kopnom; praktično, jug Afrike je bio ostrvo za sebe. Kanal, pak, nije bio otvoren sve do 1869. godine, ali se njegova gradnja mogla nazreti mnogo ranije. Jedan Francuz, Napoleon, bio je taj koji je dao Egiptu, a time i Palestini, značaj koji danas imaju, dok je

jedan drugi Francuz, Diple,³⁶ još u XVIII veku pokazao da je moguće izgraditi imperiju u Indiji idući od obale ka unutrašnjosti, na ruševinama imeprije Mogula koja je svojevremeno stvarana obrnutim smerom, iz Delhija ka spoljnim granicama. Obe ideje, Napoleonova i Dipleova, u suštini su bile ideje pomorske strategije, i nije slučajno što su došle iz Francuske koja je deo Evropskog „poluostrva“. Svojim pohodom na Egipat Napoleon je privukao britansku flotu u bitku na ušću Nila u Sredozemno more, i u isto vreme po prvi put izmamio britansku armiju iz Indije, na prekomorski put do doline Nila. Prema tome, kada se ruski uticaj nad Srcem Kontinenta povećao, Britanija i Francuska su svu pažnju usmerile na Suec, Britanija iz očiglednih, praktičnih razloga, a Francuska delom iz sentimentalnih razloga u vezi sa velikom Napoleonovom ostavštinom, ali i zato što je sloboda Mediterana bila od suštinskog značaja za njenu bezbednost na zapadnom poluostrvu.

Ali ruska sila na kopnu se nije pružila dovoljno daleko da ugrozi i Arabiju, bar po tadašnjim shvatanjima. Prirodni izlaz iz Srca Kontinenta je za Evropu vodio kroz morski tesnac kod Konstantinopolja. Videli smo kako je Rim povukao svoju granicu preko Crnog mora, i napravio od Konstantinopolja lokalnu bazu za svoju pomorsku silu koja je bila protivteža Skitima iz stepe. Rusija je, pod carem Nikolajem, nastojala da preokrene ovu politiku i da, uspostavljajući kontrolu nad Crnim morem i njegovim južnim izlazom, proširi svoju kopnenu moć sve do Dardanela. Ovo je neizbežno dovelo do ujedinjenja zapadne Evrope protiv Rusije. I tako se dogodilo da, kada su ruske intrige uvukle Britaniju u Prvi Afganski rat 1839. godine,³⁷ ona nije mogla da mirno po-

36 Žozef-Fransoa Diple (1697–1763), guverner francuskih teritorija u Indiji koji se borio protiv Britanaca; posle serije vojnih neuspeha, opozvan je 1754. godine, dve godine pre bitke kod Plesija koja je Britancima donela definitivnu prevlast u Indiji. (Prim. prev.)

37 Afganistan je u to vreme bio „ničija zemlja“ između Britanske i Ruske imperije; obe su imale svoje „kandidate“ među sitnim lokalnim vođama.

smatra gomilanje ruske armije pred Bosforom u svrhu odbrane turskog sultana od napada Mehmeta Alija, pobunjenog „kediva“ Egipta, sa juga iz Sirije. Zato su se Britanija i Francuska obračunale sa Mehmetom, napavši ga u Siriji 1840. godine.

Godine 1854. Britanija i Francuska su se ponovo sukobile sa Rusijom. Francuska je na sebe preuzela „zaštitu“ svih hrišćana na Bliskom Istoku, i taj njen prestižni položaj su sada ugrožavale ruske intrige u pogledu svetinja u Jerusalimu. I tako su Francuska i Britanija pružile podršku Turskoj kada je ruska vojska zaratila sa njima na donjem Dunavu. Kratko pred svoju smrt, lord Solzberi³⁸ je izjavio da smo se, podržavajući Tursku, opredelili za pogrešnu stranu. Da li je to sigurno, imajući u vidu situaciju sredinom prošlog veka? Vreme je od suštinskog značaja u međunarodnoj politici; u njoj postoji izvestan oportunizam koji određuje njen ritam. Što se tiče stvari koje nisu od suštinskog značaja, ne primećujemo li da je u uobičajenim društvenim kontaktima sasvim moguće reći pravu stvar, ali u pogrešno vreme? Godine 1854. je sila Rusije, još uvek ne Nemačke, bila organizacioni centar cele istočne Evrope; Rusija je nastupala kroz Srce Kontinenta ka Indiji, i nastojala da kroz tesnac kod Konstantinopolja dobije izlaz iz Srca Kontinenta ka zapadu, a Pruska je u to vreme podržavala Rusiju.

Godine 1876. Turska se ponovo našla u nevolji i ponovo je iza nje stala Britanija, mada ovog puta nije imala bezrezervnu podršku

Smatrajući da Persija, koja je opsela grad Herat (na suprotnom kraju Afganistana u odnosu na Indiju), radi za račun Rusije, Britanci su pokušali da ujedine frakcije Afganaca radi složnog otpora s tim da sami ne ulaze u rat, a kada je to propalo, vojno su intervenisali i doveli na presto svog marionetu 1839. godine. No, izbile su pobune inspirisane verskim fanatizmom, pa su se Britanci početkom 1842. godine povukli, a njihov marioneta bio ubijen. (Prim. prev.)

- 38 Britanija je u svojoj istoriji imala više državnika sa titulom „lorda od Solzberija“; ovde se misli na Roberta Artura Talbota (1830–1903), lidera konzervativaca koji je tri puta bio premijer britanske vlade. (Prim. prev.)

Francuske. Rezultat je bio taj da je ruska sila sprečena da zaposedne Konstantinopolj, ali po cenu dopuštanja Nemačkoj da učini prvi korak ka Balkanskom koridoru³⁹ predajući dotadašnje turske provincije naseljene Slovenima, Bosnu i Hercegovinu, pod „zaštitu“ Austrije. Tom prilikom je britanska flota, uz pristanak Turske, uplovila kroz Dardanele i zaustavila se tek kada je na vidiku spazila minareta Konstantinopolja. Velika promena u ruskoj politici se ipak nije dogodila, a ni Rusija ni Britanija još uvek nisu sagledale ekonomske metode kojima se mogu uvećati ljudski resursi, a koje će Nemačka uskoro upotrebiti.

Kada pogledamo unatrag na razvoj istorijskih događaja tokom stotinu godina proteklih od Francuske revolucije, smatrajući istočnu Evropu osnovom nečega što je predstavljalo jedinstvenu silu u svetskim zbivanjima, ne primećujemo li da politika u Evropi i u vanevropskim zemaljama, koje su ljudi viktorijanske ere najčešće zamišljali kao posebne celine, uopšte nisu bile razdvojene. Istočna Evropa je potčinila Srce Kontinenta, a njoj se suprotstavljala pomorska moć Britanije duž više od tri četvrtine njegovih spoljnih granica, od Kine preko Indije sve do Konstantinopolja. Francuska i Britanija su najčešće radile zajedno kada je bio u pitanju Konstantinopolj. Kada je 1840. godine izbila opasnost od rata u Evropi zbog sukoba između „kediva“ i sultana svi su se instinktivno okrenuli Rajni, gde je Pruska imala svoje isturene provincije. Tada je nastala i poznata nemačka pesma „*Wacht am Rhein*“! Ali rat kojim je zaprećeno Francuskoj nije bio u vezi Alzasa i Lorene, nego radi podrške Rusiji; drugim rečima, sukob je bio na liniji Istoka i Zapada Evrope.

Godine 1870. Britanija nije intervenisala u korist Francuske prilikom njenog rata sa Pruskom. Gledajući unatrag sa zakasnelom mudrošću, ne bi li bilo opravdano da se upitamo da li smo u ovom slučaju propustili da podržimo pravu stranu? Međutim, vi-

39 Vidi primedbu 36 u IV poglavlju. (Prim. prev.)

dici ostrvljana su još uvek bili zaslepljeni pobedom kod Trafalgar. Oni su znali šta znači raspolagati neprikosnovenom silom na moru, slobodom koju pruža okean, ali su zaboravili da pomorska sila u velikoj meri zavisi od produktivnosti baze na kojoj je utemeljena, te da bi istočna Evropa i Srce Kontinenta mogli da predstavljaju izuzetno moćnu bazu pomorskoj sili. Štaviše, kada se u eri Bizmarka težište istočne Evrope pomerilo iz Petrograda u Berlin, možda i nije bilo tako nelogično što su savremenici propustili da primete razliku između drugorazrednog značaja svađa među tri autokratije na Istoku, i suštinskog značaja koji je imao rat između Pruske i Francuske.

Tek okončani Veliki rat je izbio u Evropi kao posledica pobune Slovena protiv tiranije Germana. Događaji koji su doveli do njega počeli su austrijskom okupacijom slovenskih provincija Bosne i Hercegovine 1878. godine i savezom između Francuske i Rusije 1895. godine. „Antanta“ iz 1904. godine između Francuske i Britanije nije bila događaj istog značaja; naše dve države su tokom većeg dela XIX veka tesno sarađivale, ali je Francuska brže uočila da je Berlin zamenio Petrograd kao izvor opasnosti sa Istoka tako da su, kao posledica toga, politike naših dveju zemalja tokom izvesnog broja godina bile neusaglašene. Zapadna Evropa, kako ostrvska tako i poluostrvska, nužno mora da bude suprotstavljena ma kojoj Sili koja pokušava da organizuje resurse istočne Evrope i Srca Kontinenta. Posmatrajući stvari u svetlu tog koncepta, i britanska i francuska politika su tokom proteklih stotinu godina bile vrlo dosledne. Suprotstavili smo se polunemačkom carstvu Rusije zato što je Rusija bila dominantna, preteća sila kako u istočnoj Evropi tako i širom Srca Kontinenta tokom pola veka. Suprotstavili smo se i carstvu ujedinjene Nemačke, jer je Nemačka preuzela od Rusije vođstvo u istočnoj Evropi sa namerom da skrši svaku pobunu potčinjenih Slovena i da na kraju zagospodari celom istočnom Evropom i Srcem Kontinenta. Nemački *Kultur*, i sve

što on podrazumeva u pogledu organizacije, od nemačke dominacije bi napravio pakao na zemlji, čak i u poređenju sa rigidnim despotizmom Rusije.

Do sada smo razmišljali o suparništvu imperija sa stanovišta strateških mogućnosti, i došli do zaključka da Svetsko ostrvo i Srce Kontinenta predstavljaju vrhovne geografske realnosti u pogledu odnosa kopnenih i pomorskih sila, kao i da istočna Evropa suštinski predstavlja deo Srca Kontinenta. Ali, preostaje da razmotrimo i ekonomsku realnost ljudskih resursa. Videli smo da je pitanje baze, ne samo bezbedne nego i produktivne, od životnog značaja za uspostavljanje pomorske sile; produktivna baza je potrebna radi izdržavanja ljudstva, i to ne samo posada brodova nego i svih pratećih delatnosti na kopnu koje su povezane sa flotom, a tu činjenicu sada jasnije shvataju u Britaniji nego ikada pre. Što se tiče kopnene sile, videli smo da plemena koja jašu konje i kamile nisu u prošlosti uspela da održe trajne imperije usled nedostatka odgovarajućih ljudskih resursa i da je Rusija prvi stanovnik Srca Kontinenta koji raspolaže zaista zastrašujućim ljudskim resursima.

Međutim, ljudski resursi ne podrazumevaju samo prebrajanje glava, mada je, ukoliko su svi ostali činioci izjednačeni, brojnost nesumnjivo presudna. Ona ne zavisi isključivo ni od broja upotrebljivih ljudi, mada su zdravlje i stručne sposobnosti od vrhunskog značaja. Ljudski resursi – snaga ljudstva – u našem savremenom dobu u najvećoj meri zavisi od organizacije, ili drugim rečima, od „poduhvata koji se razvija“, tj. od društvenog organizma. Nemački *Kultur*, tj. filozofija bazirana na „načinima i sredstvima“, bio je opasan po ostatak sveta upravo zato što je bio u stanju da prepozna obe vrste realnosti, geografske i ekonomske, i što razmišlja *isključivo* u njihovim okvirima.

„Politička“ ekonomija Britanije i „nacionalna“ ekonomija Nemačke su proistekle iz istog izvora, iz knjige Adama Smita.⁴⁰ Obe varijante prihvataju kao svoju osnovu društvenu podelu rada i konkurenciju da odrede cene pri kojima bi proizvodi ljudskog rada bili razmenjivani. Prema tome, obe mogu da tvrde da su u skladu sa preovlađujućim načinom razmišljanja u XIX veku kada je u najčistijem vidu izrazio Darwin. Jedino u čemu se razlikuju je merna jedinica u konkurentskom nadmetanju. U „političkoj“ ekonomiji tu jedinicu predstavlja pojedinac ili preduzeće; u „nacionalnoj“ ekonomiji ona pokazuje sklonost da se pretvori u državu koja se nadmeće sa drugim državama. Ovu činjenicu je dobro shvatao List,⁴¹ osnivač nemačke „nacionalne“ ekonomije, na čiji podsticaj je pruska „Zollverein“, odnosno Carinska unija, proširivana sve dok nije obuhvatila najveći deo nemačkih zemalja. Britanski „politički“ ekonomisti su pozdravili formiranje Carinske Unije, smatrajući je za otelovljenje njihove sopstvene, liberalne trgovine. U stvari, proterujući u manjoj ili većoj meri konkurenciju van svojih granica, Nacionalna Ekonomija je nastojala da konkurenciju među pojedincima zameni konkurencijom između velikih nacionalnih organizacija. Ili, kraće rečeno, „nacionalni“ ekonomisti su razmišljali na dinamičan način, dok su „politički“ ekonomisti posmatrali stvari u najvećoj meri statično.

Ova suprotnost u rezonima *Kultur* obrasca i demokratije u početku nije bila od većeg praktičnog značaja. Tokom pedesetih i šezdesetih godina XIX veka Nemci su bili preokupirani svojim ratovima. Britanska industrija je bila daleko najjača, a liberalna

40 Vidi primedbu 7 u II poglavlju. (Prim. prev.)

41 Fridrih List (1789–1846), jedan od utemeljitelja ekonomske nauke u Nemačkoj. Zastupao je stav da carinama treba štititi domaću privredu od inostrane konkurencije, i da je to jedini način za uspešnu industrijalizaciju zemlje; nasuprot tome, na unutrašnjem tržištu treba razvijati konkurenciju radi podsticanja efikasnosti. Najvažnije delo mu je „*Nacionalni sistem političke ekonomije*“ (1841). (Prim. prev.)

trgovina je, kako je Bizmark jednom rekao, politika koja odgovara jakima. Tek 1878. godine, kada je prvi put uveden sistem „naučno zasnovanih“ carina, Nemačka je izvukla svoj ekonomski mač iz korica. Ta godina približno označava veliku promenu koja se odigrala u tehnologijama transporta, koje nisu neizbežno ograničene težinom tereta. U to vreme su transameričke železnice koje su sagradili Britanci i britanski transatlantski brodovi sagrađeni od čelika počeli da prevoze masivne terete.

Šta ta nova činjenica, sposobnost prevoženja ogromnih tereta – pšenice, uglja, gvozdene rude, nafte – znači shvatićemo ukoliko razmislimo o tome da u današnjoj zapadnoj Kanadi zajednica od nekih milion stanovnika uzgaja hlebne žitarice za dva-deset miliona ljudi, a da tih devetnaest preostalih miliona žive daleko – na istoku Kanade, na istoku SAD i u Evropi. Do 1878. godine samo su relativno laki tereti, kao što su pamuk, drvena građa i ugalj bili transportovani preko okeana jedrenjacima, dok je ukupna količina tereta koji se prevozio u celom svetu bila skoro beznačajna poredeći je sa današnjim standardima. Nemačka je shvatila ideju da je u novim uslovima bilo moguće da umnožite svoje ljudske resurse gde god vam je volja, na bazi uvožene hrane i sirovina, pa time i u samoj Nemačkoj, da bi ih upotrebili u strategijske svrhe.

Sve do tog doba Nemci su se, poput Britanaca, slobodno iseljavali u druge zemlje, ali je nemačko stanovništvo u njima, ništa manje od samih Britanaca, tražilo sve više proizvoda britanske industrije. Na taj način se stanovništvo Britanije umnožavalo kako kod kuće tako i u prekomorskim kolonijama i u SAD. Kobden i Brajt su to predvideli; namera im je bila da imaju izvore jeftine hrane i jeftinih sirovina, koji bi im omogućili i da izvoze jeftiniju robu. Međutim, ostatak sveta je gledao na liberalnu trgovinu kao na oruđe koje služi interesima Britanske imperije, a ne slobode; njima je prikazano naličje medalje; oni su, po toj logici, trebali da budu radna snaga koja će da rinta za Veliku Brita-

niju. Ostrvljani Britanije su, na žalost, učinili grešku što su svoj prosperitet pripisivali uglavnom svom liberalizovanom uvozu, dok je on ustvari bio pre svega posledica njihovog „poduhvata u razvoju“ kao i činjenice da su ga pokrenuli pre nego što su se pojavili konkurenti. To je bilo usled toga što su 1846. godine još uvek bili neprikosnoveni, tj. što su bili u stanju da prihvate koncept liberalne trgovine uz *trenutne* koristi od njega, a bez ozbiljnijih *trenutnih* nepovoljnih posledica.

Od 1878. godine Nemačka je počela da sistematski uvećava svoje ljudske resurse podstičući rast zaposlenosti u zemlji. Jedan od njenih metoda je bio „naučno zasnovan“ sistem carina, svojevrsno sito kroz koje je prosejavan sav uvoz, tako da se uvozi samo ona roba koja sadrži tek minimum ljudskog rada, a naročito visokokvalifikovanog rada. No, pribegavalo se svim mogućim sredstvima u cilju uvećanja sopstvenog „poduhvata u razvoju“ koje bi dalo veću domaću proizvodnju. Država je otkupila železnice i garantovala povlašćenu cenu prevoza. Banke su podvrgnute kontroli države sistemom uzajamno povezanih paketa akcija, i organizovana snažna kreditna podrška industriji. Stvaranje velikih kartela i korporacija je smanjilo troškove proizvodnje i distribucije. Rezultat je bio taj da je 1900. godine emigracija iz Nemačke, koja je već godinama pre toga bila u opadanju, potpuno prestala, osim zanemarljivog nivoa koji je održavao ravnotežu sa slabim doseljavanjem u Nemačku.

Ofanziva na ekonomskom planu je pojačana metodama ekonomskog prodora u druge zemlje. Država je davala finansijsku podršku brodarskim kompanijama, dok su banke korišćene kao trgovačke ispostave u inostranim gradovima. Organizovane su nadnacionalne korporacije pod nemačkom kontrolom, u najvećoj meri uz pomoć Jevreja iz Frankfurta.⁴² Najzad, 1905. godine Nemačka je nametnula

42 Čuvena bankarska porodica Rotšild („crveni štit“, na nemačkom) bila je „dinastija“ jevrejskih finansijera iz Frankfurta, glavne naseobine Jevreja u Nemačkoj. (Prim. prev.)

takav sistem trgovačkih paktova sa sedam susednih država koji ih je doveo u ekonomsku zavisnost od nje. Među tim državama je bila i Rusija, u to vreme oslabljena ratom i revolucijom.⁴³ Za te paktove su govorili da je bilo potrebno punih deset godina da ih isplaniraju – dakle, prepoznatljivi procvat *Kultur* koncepta!

Izuzetno brzi rast Nemačke je predstavljao trijumf organizacije ili, drugim rečima, mentaliteta koji je razmišljao na strategijski način, o „načinima i sredstvima“. Fundamentalne naučne ideje su u najvećoj meri bile uvezene iz inostranstva, a toliko hvaljeno tehničko obrazovanje u Nemačkoj je ustvari bilo samo uspešno primenjen vid organizacije. Čitav sistem je bio zasnovan na jasnom shvatanju suštinske realnosti „poduhvata koji se razvija“ – vrhunski organizovanih ljudskih resursa.

Međutim, „poduhvat u razvoju“ je neumitna činjenica, jer je najvažnija odlika životinjskog instinkta jednog političara „glad“. Tokom deset godina koje su prethodile Velikom ratu stanovništvo Nemačke se uvećavalo za milion ljudi godišnje – to je bila razlika između broja umrlih i rođenih. To je značilo da je produktivnost „poduhvata u razvoju“ morala ne samo da bude održavana, nego i da je „razvoj“ morao da bude neprestano ubrzavan. Tokom proteklih četrdeset godina glad Nemačke za stranim tržištima je postala jedna od najstrašnijih realnosti međunarodne scene. Činjenica da je trgovinski pakt sa Rusijom isticao 1916. godine je verovatno bila na neki način povezana sa nastojanjima da dođe do rata; Nemačkoj je, po svaku cenu, trebalo potčinjavanje Slovena koji bi za nju proizvodili hranu i kupovali njenu robu.

Na ljudima koji su u Berlinu dali signal za rat 1914. godine i oslobodili bujicu do tada zauzdavanih ljudskih resursa Nemačke leži odgovornost koju je, koliko raspoložive informacije pokazuju, analiziralo i uspeo da precizira pomno istraživanje koje je sprovedla generacija dovoljno nesrećna da bude primorana na sudbonosni duel. No, pred sudom istorije, njihovu krivicu će sa

43 Vidi primedbu 41 u III poglavlju. (Prim. prev.)

njima podeliti i oni koji su, tokom proteklih godina, pokrenuli njihov „poduhvat u razvoju“. U tom pogledu, britanski državnici i sam britanski narod nisu bez svog dela krivice.

Teorija liberalne trgovine kaže da različiti delovi sveta treba da se razvijaju na bazi sopstvenih prirodnih resursa, i da različite zajednice treba da se specijalizuju i opslužuju jedna drugu slobodno razmenjujući svoje proizvode. Čvrsto se verovalo da liberalna trgovina na taj način radi na uspostavljanju mira i bratstva među ljudima celog sveta. To je možda i imalo logike u vreme Adama Smita i tokom jedne ili dve generacije posle njega. Ali u savremenim uslovima „poduhvat u razvoju“, odnosno akumulirana finansijska i industrijska moć je u stanju da odnese prevagu nad većinom prirodnih uslova. Primer koji to ilustruje u velikim razmerama je pamučna industrija Lankašira. Sasvim mala razlika u ceni jeftinog prediva za izvoz može da zadrži tržište ili da dovede do njegovog gubitka, a veliki „poduhvat u razvoju“ može najlakše da podnese sniženje cene. Otuda je Lankašir uspeo da održi svoju pamučnu industriju čitavih stotinu godina i pored svih konkurenata, iako se njegovi izvori sirovina i glavna tržišta za gotove proizvode nalaze u udaljenim krajevima sveta. Ugalj i vlažna klima su bile njegove jedine prirodne pogodnosti, a ta kombinacija se može naći i u drugim krajevima sveta. Međutim, pamučna industrija Lankašira je i dalje vodeća zahvaljujući nasleđenoj inerciji.⁴⁴

Međutim, rezultat svake specijalizacije je asimetričan razvoj. Kada je pritisak počeo da se povećava posle 1878. godine britanska poljoprivreda je krenula nizbrdo, mada je industrija nastavila

44 Lankašir je zapadni deo srednje Engleske sa lukom Liverpool i nekada vodećim centrom prerade pamuka u svetu, Mančesterom. On je ujedno i „kolevka“ industrijske revolucije. Čuvena pamučna industrija se, bez ikakve vladine podrške, do kraja sedamdesetih godina XX veka gotovo potpuno ugasila. Nasuprot liberalnim teorijama, „poduhvat u razvoju“ je pored nezainteresovane države bilo osuđen na propast. (Prim. prev.)

da povećava proizvodnju. No, u skorije vreme je došlo do asimetričnog razvoja i u britanskoj industriji; prerada pamuka i brodogradnja su nastavile da rastu, ali se proizvodnja hemikalija i električnih aparata nisu povećavale u srazmeri sa njima. Nije samo promišljeno ubacivanje Nemačke u nove grane potkopalo naše pozicije u ključnim sektorima industrije, već je i uobičajeni razvoj specijalizacije u ostalom svetu, koji se sve više industrijalizovao, morao da stvori neke od takvih suprotnosti. Britanija se veoma razvila u onim industrijama u kojima je postepeno koncentrisala svoje napore. Prema tome, i ona je, ništa manje od Nemačke, postala „gladna tržišta“, jer ništa manje od globalnog tržišta nije bilo dovoljno za njene specijalizovane proizvodne pogone.

Britanija nije imala nikakav carinski sistem koji bi joj poslužio kao osnova za cenjkanje; u tom pogledu smo bili potpuno nezaštićeni pred spoljnim svetom. Zbog toga, kad god bi se osetila ugroženom na nekom od vitalno važnih tržišta, ona je mogla da pripreti svojom pomorskom silom. Kobden je ovo verovatno predviđao u svojim poznijim godinama, kada je objavio potrebu za snažnom Kraljevskom mornaricom, ali su ljudi na čelu Mančesterske škole bili toliko uvereni da liberalna trgovina garantuje mir da su jedva i razmišljali o naročitim zahtevima koje je premoć na moru postavljala pred industriju; u njihovim očima, svaka trgovina je bila dobra ukoliko je donosila profit. Pa ipak, Britanija se *borila* za svoja tržišta u Južnoj Americi kada je svojom flotom podržala Monroovu doktrinu protiv Nemačke u incidentu kod Manile,⁴⁵ kao i za svoje tržište u Indiji kada je njena flota držala Nemce na uzdi tokom Burskog rata, i za otvorena vrata svom tržištu u Kini kada je njena flota podržala Japan u ratu sa Rusima. Da li su u Lankaširu uopšte shvatali da je jedino zahvaljujući sili Indiji nametnut bescarinski uvoz pamučnih tkanina? Nema sumnje da je u celini Indija neizmerno profitirala od britanske vladavine, pa

45 Vidi primedbe 38 i 39 u III poglavlju. (Prim. prev.)

nema potrebe da teret neke velike krivice opterećuje savest Lankašira u ovom pogledu; ali svejedno ostaje činjenica da je u više navrata, kako u granicama imperije tako i van njih, miroljubivi Lankašir, koji je živio od slobodne trgovine, zavisio od podrške *vojne sile* imperije. Nemačka je dobro zapazila tu činjenicu i izgradila sebi flotu; samo postojanje te flote, koja je doživela kraj rata, neutralisalo je snažan ratni napor Britanije koji je inače mogao biti upotrebljen za podršku našoj armiji u Francuskoj.

Inerciju „poduhvata u razvoju“ je veoma teško promeniti u demokratiji. Glavna nada za budućnost leži u tome da, kao rezultat lekcije iz tek završenog rata, čak i demokratije nauče da posmatraju stvari na duže staze. U društvu koje se ekonomski asimetrično razvijalo većina se uvek nalazi na razvijenijoj strani, a u demokratiji je većina ta koja bira vlast. Kao posledica toga, nasleđena naravnateža interesa nastoji da se produbi još više, i to kako u pogledu interesa radnih slojeva da zarađuju i kupuju na uhodani način tako i kapitala da pravi profit na isti način; u tom pogledu nema nikakve razlike u uobičajenom reagovanju radne snage i kapitala – i jedne i druge interesuje samo ono što je neposredno pred njima.

Ali zato postoji isti problem i u menjanju inercije u autokracijama, mada se on doživljava na potpuno različit način. Većina u demokratiji *neće* da promeni svoje ekonomske navike, ali se autokrate najčešće ni *ne usuđuju* da to učine. Nemačka je pod vlašću svog cara stremila ka stvaranju svetske imperije, i da bi ostvarila taj cilj pribegla je odgovarajućim ekonomskim sredstvima da bi uvećala svoje ljudske resurse; u najnovije vreme ona se nije usudila da promeni svoju inače vrlo uspešnu politiku čak i kada ju je ova gurala u rat, jer je alternativa tome bila revolucija. Poput doktora Frankenštajna, ona je stvorila čudovište koje se više nije moglo kontrolisati.

Verujem da liberalna trgovina tipa *laissez-faire* i krvoločna protekcija osvajača i tirana predstavljaju samo dva različita lica

imperijalne politike, i da obe u krajnjoj konsekvenci vode u rat. Britanci i Nemci su kupili karte za isti ekspresni voz na istoj relaciji, ali u suprotnim smerovima. Verovatno je već 1908. godine sudar postao neizbežan; nastupi trenutak kada kočnice više nemaju vremena da prikoče. Razlika u odgovornosti Britanaca i Nemačaca za izbijanje rata bi se možda mogla ovako formulisati: britanski mašinovođa je krenuo prvi, vozio neoprezno i prenebregao signale, dok je nemački ojačao i pokrio oklopom svoj voz da bi izdržao planirani sudar, namerno ga postavio na pogrešan kolosek i u poslednjem momentu dodao gas.

„Poduhvat u razvoju“ u današnje vreme predstavlja glavnu realnost na polju ekonomije; Nemci su ga koristili na kriminalan način, a Britanci slepo i neodgovorno. Boljševici su, izgleda, zaboravili da je ikada i postojalo tako nešto.

Nacionalna sloboda

Saveznici su dobili rat. Ali, kako smo uspeli da pobedimo? Ono kroz šta smo prošli upozorava nas na više načina. Kao prvo, spasla nas je spremnost britanske flote kao i odluka da na vreme isplovi; na taj način su veze sa Francuskom bile osigurane. Ta spremnost i odlučnost su bile posledica britanske navike da obratimo pažnju na jednu ključnu stvar, ostavljajući mnoštvo drugih u neredu i haosu; to je način na koji se snalazi amater vičan improvizaciji. Na drugom mestu, spasla nas je izuzetna pobeda francuskog vojničkog genija na Marni, pripremana tokom dugih godina dubokog promišljanja u velikoj francuskoj *Ecole Militaire*;¹ u svakom drugom pogledu, vojska Francuske nije bila onako spremna kako je mogla da bude, osim u pogledu borbenog morala. Na trećem mestu, spasli smo se žrtvujući – ni manje ni više – staru britansku profesionalnu vojsku kod Ipra,² čije će ime ostati zapisano u istoriji pored Termopila.

1 Vojna škola (na francuskom). (Prim. prev.)

2 Ipr, malo mesto u Flandriji, na zapadu Belgije. Ono je predstavljalo ispušćenje u britanskom sektoru fronta zapadnih saveznika, pa je bilo je poprište tri velike bitke tokom Prvog svetskog rata, u kojima je izginulo oko 850 hiljada ljudi na obe strane. Ostalo je poznato po prvoj upotrebi otrovnog gasa od strane Nemaca. (Prim. prev.)

Ukratko, izuzetan vojni genije i heroizam su nas spasili od posledica našeg uobičajenog odbijanja da se gleda unapred i priprema za neizbežno: time se najjasnije ističu kako snaga tako i slabosti demokratije.

U toku dve naredne godine front je bio stabilan, i pretvorio se u rovovski rat na kopnu i rat podmornicama na moru, odnosno rat do potpunog uništenja jedne od strana koji će vremenom doneti prevagu Britaniji ali i upropastiti Rusiju. Godine 1917. ruska strana je prvo napukla, a onda se potpuno slomila. Nemačka je zagospodarila na Istoku, ali je odložila potpuno porobljavanje Slovena da bi prvo zgazila neprijatelje koji su joj preostali na Zapadu. Zapadna Evropa je morala da pozove u pomoć Ameriku, jer sama ne bi bila u stanju da preokrene sudbonosni ishod na Istoku. Opet je bilo potrebno vreme, jer je Amerika, kao treća velika demokratija koja stupa u rat, bila još manje pripremljena od prve dve. Potrebno vreme je kupljeno heroizmom britanskih mornara, ogromnim žrtvama britanske trgovačke mornarice i izdržljivošću francuskih i britanskih vojnika pred ofanzivom u Francuskoj koja je skoro uspela da ih nadvlada. Ukratko, još jednom smo suprotstavili svoje najbolje osobine i ispravan uvid u ključne stvari nemačkoj organizaciji, i jedva uspeali da odnesemo pobedu. Tek kada je dogorelo do nokata Britanija je prihvatila princip jedinstvene strategijske komande, ugledajući se još jednom na *Ecole Militaire*.

No, celo ovo prisećanje na borbu na zapadnom frontu i na okeanu, tako veličanstvenu, ali i punu ponižavajućih trenutaka, ima neznatan uticaj na sređivanje stanja na međunarodnom planu. Nije bilo direktne konfrontacije između istočne i zapadne Evrope; prošla su vremena kada bi Francuska napala Nemačku da povрати Alzas i Lorenu. Ne zaboravimo da je Veliki rat izbio usled nemačkog nastojanja da porobi Slovene, koji su se stoga pobunili protiv Berlina. Svi znamo da je ubistvo austrijskog (germanskog) nadvojvode u slovenskoj Bosni bio izgovor za rat, a

da je austrijski (germanski) ultimatum slovenskoj Srbiji bio metod da se nametne rat. Ali ćemo uvek ponavljati da su svi ovi događaji bili posledica suštinskog antagonizma između Nemaca (Germana), koji su hteli da zagospodare istočnom Evropom, i Slovena, koji su odbijali da im se potčine. Da je Nemačka odabrala da se drži defanzivno duž svoje relativno kratke granice prema Francuskoj, i da je glavninu svoje sile bacila protiv Rusije, verovatno bi najveći deo sveta sve do sada bio u miru, ali bi se nad njim nadvila senka istočne Evrope pod Nemcima, koji bi zavladovali čitavim Srcem Kontinenta. „Ostrvski“ narodi Britanije i Amerike ne bi ni primetili strategijsku opasnost sve dok ne bi bilo prekasno.

Ukoliko ne želite da gomilate nove nevolje u budućnosti, ne možete prihvatiti ma koji ishod Velikog rata koji definitivno ne rešava sukob između Germana i Slovena u istočnoj Evropi. Morate da uspostavite nekakvu ravnotežu među njima, kao i potpunu nezavisnost i jednih i drugih. Ne možete ostaviti takvo stanje stvari u istočnoj Evropi i u Srcu Kontinenta koje bi nudilo mogućnost za razvoj novih ambicija u budućnosti, jer smo se jedva izvukli iz nedavne opasnosti.

Svaki rimski general, koji je posle pobede ulazio u grad Rim, dok su sve oči bile uprte u njega usred raskoši „trijumfa“, vozio je u svojim dvokolicama roba koji je stajao iza njega i šaputao mu u uvo da ne zaboravi da je smrtnik. Kada naši državnici budu razgovarali sa poraženim protivnikom, nekakav lepršavi anđelak bi trebao da im s vremena na vreme prošapuće u uši:

Ko vlada istočnom Evropom, vlada Srcem kontinenta;

Ko vlada Srcem kontinenta, vlada Svetskim ostrvom;

Ko vlada Svetskim ostrvom, vlada celim svetom.

Vikont Grej je jednom prilikom čitav tragični niz događaja koji su doveli do rata pripisao kršenju pravnog sistema u Evropi, koje je učinila Austrija odbacivši ugovor iz Berlina prilikom aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine. Nema sumnje da je to bio jedan od prelomnih trenutaka u istoriji, ali je još bliža korenu problema bila okupacija ove dve slovenske provincije Turske imperije od strane Austrije još 1878. godine što joj je dopustio isti taj Berlinski ugovor. On je u očima slovenskog življa značio upozorenje da Nemci iz Pruske podržavaju austrijske Nemce u prodoru preko zemlje za koju su se Sloveni borili sa Turcima, jer smo dužni da pamtimo da je rat iz 1876. godine, koji je i doveo do Berlinskog ugovora, počeo ustankom Slovena iz Bosne i Hercegovine protiv Turske, i postao „evropski“ zbog saosećanja koje su prema njima ispoljili Sloveni u susednoj Srbiji i Crnoj Gori, što ih je postaklo da i sami uđu u borbu protiv Turaka.³ Posle 1878. godine usledio je period od nekoliko godina tokom kojih je Rusija oklevala, dok je Nemačka počela da povećava svoje ljudske resurse. A onda, 1895. godine, došlo je do sklapanja vojnog saveza između Ruskog carstva i Francuske republike. Francuskoj je bio potreban saveznik zbog otvorene rane koju je predstavljao Alzas na njenom boku; Rusiji je, opet, bio potreban savez zbog sve jače i sve agresivnije Nemačke u susedstvu. Rusija i Francuska nisu bile susedi, tako da nepodudarnosti između Demokratije i Autokratije u tim okolnostima nisu bile prepreka koja bi onemogućila ovaj „brak iz nužde“. Ali je ovaj savez u izvesnom smislu pokazivao nezavidnu situaciju u kojoj se nalazila Rusija.

Godine 1905., kada je Rusija bila oslabljena ratom sa Japanom i svojom prvom revolucijom, Nemačka joj je nametnula

3 „Sloveni“ o kojima autor govori su isključivo Srbi; muslimani iz Bosne i Hercegovine su bili za ostanak Turske, dok su Hrvati čekali na potez Austrije. „Saosećajni Sloveni“ iz Crne Gore su u to vreme takođe smatrali sebe Srbima. (Prim. prev.)

diskriminatorne carine. Kao posledicu toga, Rusija je čak postigla i izvestan sporazum sa Britanijom, svojim suparnikom tokom dve generacije, i saveznikom svog najnovijeg protivnika, Japana. Ponovo možemo da primetimo pritisak kome je bila izložena, naročito ako se setimo koliki je bio uticaj Nemaca na njenom dvoru i u njenoj birokratskoj upravi.

I tako je Austrija, kada je 1908. godine preduzela naredni korak u pogledu Bosne i Hercegovine, kojem je vikont Grej pridao tako veliki značaj, nanela tešku povredu tamo gde su već postojale stare ozlede. Njen mali sused Srbija je protestvovala, a velika sestra Rusija je stala iza nje, jer je taj čin značio definitivno zatvaranje vrata istorijskim pretenzijama srpske nacije, koje su ponosno negovali još od velikog poraza na Kosovu u XIV veku. Međutim, nemački car je navukao svoj „sjajni oklop“ u Beču i pripremio svojom „stisnutom pesnicom“ ruskom caru u Petrogradu. Potom je proteklo još nekoliko napetih godina, a onda je, 1912. godine, došlo do Prvog balkanskog rata, kada su ujedinjene snage balkanskih Srba ^{CRNA GORA} do nogu potukle tursku vojsku koju su Nemci obučavali.⁴ Godine 1913. su bugarski Sloveni, umesto da prepuste ruskom caru arbitražu oko teritorijalnog spora u vezi sa teritorijama uzetim od Turske, kako je predviđao Sporazum koji je prethodio savezu balkanskih zemalja, dozvolili da ih Nemci svojim intrigama ubede da napadnu srpske Slovene.⁵ Usledio je Drugi balkanski rat, u kome su Bugari pretrpeli poraz usled toga

4 Prvi balkanski rat je počela Crna Gora, 8. oktobra 1912. godine, uvukavši 17. oktobra Srbiju i Bugarsku, a 18. oktobra i Grčku u rat. Iako je Crna Gora prva ušla u rat, borbe na ovom frontu će najduže trajati, sve dok ne stignu srpske trupe. Skadar je zauzet tek 23. marta 1913. godine. (Prim. prev.)

5 I Srbi i Bugari su kršili tajni deo „Ugovora o prijateljstvu i savezu“, potpisanog 29. februara 1912. godine. Bugari su još na početku povukli sve trupe ka Trakiji, ostavivši Srbe same na makedonskom ratištu, dok se Srbija obavezala da ne ide preko linije Kriva Palanka – Ohrid, ali je potom uzela daleko veći deo Makedonije; uz to, obe strane su prihvatile ruskog cara za arbitra u slučaju spora, što su kasnije ignorisale. (Prim. prev.)

što se umešala Rumunija, tako da je Bukureški ugovor kojim je rat okonačan predstavljao veliki udarac za nemačke ambicije, i dao novu nadu Slovenima koji su bili potčinjeni Austriji.

Jedan veoma značajan izveštaj koji je tri meseca posle Bukureškog ugovora poslao francuski ambasador Žil Gambo iz Berlina u Pariz jasno pokazuje da je Nemačka upravo tada odlučila da, čim bude uspela da stvori priliku, sopstvenom oružanom silom ostvari ciljeve do kojih nije uspela da dođe putem posrednika. Sve je više dokaza da je, jedva nedelju dana od ubistva nadvojvode Franca Ferdinanda, Nemačka odlučila da taj događaj iskoristi kao izgovor i insistira na odmazdi. Austrija je, opet, htela da Srbiji nametne takve kaznene mere za njeno navodno saučesništvo u ubistvu koje nijedna slobodna zemlja ne bi prihvatila, i kada je Srbija došla do krajnjih granica ustupaka, tako da je čak i Austrija počela da okleva, Nemačka je brzo naduvala spor koji je tinjao između nje i Rusije, zaštitnice u koju su se uzdali svi Sloveni. Da je Rusija popustila, kao što je učinila 1908. godine, čekalo bi je pitanje obnove Carinskog ugovora sa Nemačkom, koji je isticao 1916. godine, kada ne bi imala nikakav izbor do da u ekonomskom pogledu postane rob Nemačkoj. Sve je ovo uobičajena priča, ali je neophodno da je imamo na umu, ukoliko želimo da shvatimo da se na Istoku nalaze ključevi trajnog mira, mada su bitke koje su odlučile rat bile vođene na Zapadu.

Kako se dogodilo da Nemačka učini dvostruku grešku, da napadne Francusku i da to učini preko teritorije Belgije?⁶ Nemačka je znala da je Rusija slaba; u njenom slučaju nije postojala mogućnost da pregazi front poput „parnog valjka“. Nemački izbor teže izvodljive ofanzive mora da se zasnivao na pretpostavci da britanska demokratija verovatno, a američka sigurno, spavaju tvrdim snom, bar što se tiče nemačkih planova. Njen cilj je bio da

6 Proboj kroz Belgiju nije bio greška u vojnom smislu: kada Nemačka bude ponovila manevr, maja 1940. godine, Francuska će pasti za svega 18 dana! (Prim. prev.)

СТРАШНА ПРЕРУПА

nemačka „superiorna rasa“ zavlada svetom, i mislila je da vidi prečicu ka ostvarenju svog cilja, umesto daleko većih razdaljina koje je trebalo prevaliti kroz Srce Kontinenta, jer bi joj vlast nad njim neizbežno pala u ruke samo ako bi uspela da preotme „ostrvljanima“ njihov „mostobran“ na zapadu, Francusku. Međutim, postoji i drugi, važniji razlog za ono što je uradila; ona se nalazila pod ekonomskim pritiskom. Nemačka je krenula u rat protiv Slovena, kako bi došla do tržišta, sirovina, kao i prostranstva koje bi moglo da je prehrani; nemačko stanovništvo „kod kuće“ je svake godine raslo za milion ljudi. Da bi nastavila da širi svoj „poduhvat u razvoju“ u vidu ljudskih resursa, nezaustavljiv u osvajanju ukoliko bi mogla da ga održava u pokretu, ali i nezasit u svojim potrebama, Nemačka je izgradila Hamburg i sve što je u vezi s njim, u cilju budućih prekomorskih osvajanja i domaće industrije bazirane na njemu. Hamburg je imao svoju sopstvenu inerciju, a ona nije vodila ka istoku. Na taj način je nemačka strategija bila uslovljena političkim potrebama.

Rezultat je bio taj da je Berlin učinio suštinsku grešku; borio se na dva fronta a da nije odlučio na kome ima nameru da odnese konačnu pobedu. Možete da napadnete svog neprijatelja na oba krila, desnom i levom, ali ukoliko vam snage nisu dovoljne za potpuno uništenje, morate da odlučite koji će napad biti varka a koji će predstavljati stvarni udarac. Berlin se nije opredelio između svojih političkih ciljeva – Hamburga i prekomorskih poseda ili Bagdada i Srca Kontinenta – i otuda je njegov strateški cilj bio podjednako nesiguran.

Kako nam je gruba greška koju su Nemci uradili, uz presudnu intervenciju sudbine, donela pobedu, od suštinskog je značaja da svoja razmišljanja usmerimo na uspostavljanje trajne stabilnosti na istoku Evrope i u granicama Srca Kontinenta. Ako budemo

prihvatili bilo šta manje od kompletnog rešenja za „Istočno pitanje“ u njegovom najširem smislu, samo ćemo doći do predaha, a naši potomci će biti primorani da ponovo dovlače vojnu silu kako bi okružili sa svih strana Srce Kontinenta. Ključ trajnog rešenja mora da bude u raspodeli teritorija, jer u istočnoj Evropi, i u još većoj meri u ostalim delovima Srca Kontinenta, imamo posla sa oblastima čiji je ekonomski razvoj tek počeo. Ukoliko ne budemo gledali dovoljno unapred, rast populacije će posle izvesnog vremena narušiti uspostavljenu ravnotežu.

Nesumnjivo se može tvrditi da će nemački poraz promeniti nemački mentalitet. Međutim, onaj ko bi budućnost mira u svetu gradio na očekujući da ovaj ili onaj narod promeni svoj mentalitet, ne bi bio ništa bolji od ratnog zločinca. Pogledajte unatrag, na jednog Frosara ili Šekspira, i pronaćićete vašeg Engleza, Škota, Velšanina ili Francuza sa svim njihovim glavnim odlikama već potpuno formiranim. Prusi su isto tako definitivno uobličen tip ljudi sa svojim dobrim i lošim stranama, pa bi bilo mudro ako bismo radili pod pretpostavkom da će i njihovi budući naraštaji biti isti. Koliki god bio poraz koji smo naneli svom glavnom protivniku, samo bismo unizili veličinu svog uspeha ukoliko ne bismo priznali severne Nemce za jednu od tri ili četiri najmuževnije rase čitavog čovečanstva.

Mada je u Nemačkoj izbila revolucija, ne budimo previše sigurni u njen krajnji rezultat.⁷ Revolucije koje su izbile širom Nemačke 1848. godine bile su gotovo smešne u svojim uzaludnim pokušajima nešto promene. Od vremena Bizmarka, postojao je

7 Karl Libkneht i Roza Luksemburg, predvodnici „Lige Spartak“, objavili su stvaranje „socijalističke republike“ 9. novembra 1918. godine. Dana 6. januara 1919. godine, sada kao Komunistička partija Nemačke, digli su masovne demonstracije u Berlinu. Desničarske jedinice su ih uhapsile 15. januara i streljale. „Sovjetska republika“ će biti proglašena u Bavarskoj posle pojave ove knjige, 4. aprila 1919. godine, ali i uništena do kraja istog meseca. (Prim. prev.)

samo još jedan nemački kancelar sa pravim uvidima u politiku, a on – fon Bilov – je u svojoj knjizi „*Imperijalna Nemačka*“ istakao da je „Nemac uvek postizao najviše kada je imao jako, stabilno i nepopustljivo vođstvo.“ Kraj sadašnjoj haotičnoj situaciji možda može da učini jedino nova bezkompromisna organizacija, ali „organizatori“ koji ne znaju za kompromis se ne zaustavljaju kada ostvare one ciljeve koje su u početku sebi postavili.

Naravno, odgovoriće nam da, mada pruski mentalitet ostaje isti, a stabilnoj demokratiji u Pruskoj može da treba mnogo vremena da se razvije, Nemačka je u svakom slučaju toliko iscrpljena ratom da neće biti u stanju da naškodi bilo kome tokom većeg dela veka koji je tek počeo. Zar ta ideja ne sadrži pogrešno shvatanje prave prirode bogatstva i siromaštva u savremenim uslovima? Zar nije proizvodna moć ta koja je sada presudna, a ne nagomilano bogatstvo? Zar nismo svi – u izvesnoj meri čak i Amerikanci – potrošili znatan deo svog nagomilanog kapitala, i zar nećemo svi, uključujući i Nemce, ponovo početi da vodimo trku u povećanju proizvodnje, praktično od samog početka? Francuska je iznenadila svet brzinom kojom se oporavila od katastrofalnog poraza 1870. godine mada sila industrijske proizvodnje u to vreme nije bila ni izdaleka ravna današnjoj. Trezvena računica u pogledu Britanije vodi zaključku da će njena uvećana proizvodna moć, usled reorganizacije i novih metoda proizvodnje koje je nametnuo rat, daleko prevazići čak i kamate i fond za isplatu njenog ogromnog ratnog duga. Nesumnjivo je da imate odluke donete u Parizu, i da tvrdoglavoj Nemačkoj možete da uskratite sirovine pomoću kojih bi mogla da se pojavi kao konkurent. Međutim, ukoliko pribegnute tom metodu, odložićete stvaranje Društva naroda, i ostati Društvo Saveznika iz rata. Na kraju, da li ste baš sigurni i da biste pobedili u ekonomskom ratu? Sigurno je da biste mogli da dovedete Nemačku u nezgodan položaj, ali ih on može podstaći na još veći napor. Zar Napoleon nije posle pobede kod Jene ograničio prusku vojsku na 42.000

ljudi u uniformi, i zar se pruski način da zaobiđu ovo ograničenje nije pretvorio u savremeni sistem nacionalnih armija sa kratkim služenjem vojnog roka? Ekonomski rat, u kome bi Nemačka eksploatisala Slovene, a uskoro i samo Srce Kontinenta, na duge staze bi služio jedino tome da još više istakne razliku između Kontinenta i Ostrvlja, kao i između kopnene i pomorske sile, tako da niko ko razmišlja o povezivanju čitavog Velikog Kontinenta savremenom železnicom ne može da ostane nezainteresovan bilo u pogledu priprema za svetski rat koji bi bio neizbežan, bilo konačnog ishoda kome bi takav rat vodio.

Mi, nacije Zapada, smo podneli takve ogromne žrtve u tek okončanom sukobu da ne možemo da rizikujemo verujući u ma šta što *može* da se dogodi u Berlinu; mi u svakom slučaju moramo igrati na sigurno. Drugim rečima, moramo da raspravimo pitanje koje stoji između Nemaca i Slovena, i moramo da se pobrinemo da istočna Evropa, poput zapadne, bude podeljena na samostalne države. Ukoliko to učinimo, ne samo što ćemo svesti nemački narod na njegov realan položaj u svetu, dovoljno uticajan za bilo koji narod, nego ćemo stvoriti i opšte uslove koji će predstavljati uvod u konstituisanje Društva naroda.

Pravdate se time da ćemo, ukoliko odlučno nametnemo mir, ostaviti toliko gorčine kod poraženih da iz toga neće moći da proistekne jedno operativno Društvo naroda. Svakako imate na umu posledice nemačkog pripajanja Alzasa 1871. godine. Ali, lekcije koje daje istorija ne mogu se naučiti na jednom primeru. Veliki Građanski rat u Americi je vođen do konačnog sloma jedne od strana, ali su današnji Južnjaci isto tako lojalni Uniji kao i Severnjaci; dva sporna pitanja, ropstvo crnaca i pravo pojedinih saveznih država na otcepljenje od Unije su na kraju rešena, i prestala su a budu uzrok rasprave. I Burski rat je vođen do kraja, a danas je general Smats poštovani član britanskog kabineta.⁸ I rat

8 „Kabinet“ je britanski izraz za vladu. O generalu Smatsu vidi primedbu 3 u III poglavlju. (Prim. prev.)

1866. godine između Pruske i Austrije je vođen do kraja, pa je kroz dvanaest godina Austrija obrazovala Dvojnu Alijansu sa Pruskom. Ukoliko sada ne osigurate sve rezultate svoje pobe
i potpuno ne rešite problem koji postoji između Nemaca i Slo-
vena, ostavićete iza sebe jak osećaj nezadovoljstva, koji neće
biti zasnovan na pamćenju poraza koje vremenom ble
di, već na svakodnevnom ponižavanju miliona ljudi koji imaju svoje do-
stojanstvo.

Uslov stabilnosti teritorijalnog preuređenja istočne Evrope je
da podela bude izvršena na tri, a ne na dva državna sistema. Izu-
zetno je važno da se napravi „kordon“ sastavljen od nezavisnih
država koji će razdvajati Nemačku i Rusiju.⁹ Rusi su i sada, i
biće bar još generaciju ili dve, beznadežno nesposobni da se odu-
pru nemačkom uticaju na ma kojoj osnovi osim vojne autokratije,
izuzev ako na neki način budu zaštićeni od njihovog direktnog
uplitanja. Rusko seljaštvo je nepismeno; jedino do čega im je
stalo dobili su kada su se udružili sa revolucionarima iz gradova, i
sada kao sitni zemljoposjednici jedva da znaju kako da upravljaju
svojim zemljištem. Srednji stalež je toliko patio da je bio spre-
man da prihvati čak i poredak omrznutih Nemaca. Što se tiče ra-
dnika po gradovima, koji predstavljaju neznatnu manjinu u odnosu
na ukupno stanovništvo Rusije, ali zbog svog relativno višeg nivoa
obrazovanja i kontrole koju imaju nad saobraćajnim čvorovima

9 Detalji rasprave o teritorijalnom preuređenju koji slede će, naravno, u ve-
likoj meri zastariti kada budu objavljene odluke Mirovne konferencije.
Međutim, moj cilj ovde nije toliko da raspravim pojedina rešenja proble-
ma koji su neposredno pred nama, koliko da dam konkretni uvid u opštu
predstavu koju pokušavam da stvorim. Moj cilj će biti ispunjen čak i ako
se uzme u obzir da ovo što sam napisao o svim ovim pojedinostima poka-
zuje kako su stvari izgledale na Božić 1918. godine. (Prim. autora)

drže u šaci celu zemlju, *Kultur* dobro zna kako da „izvrši uticaj“ na njih. Po mišljenju onih koji najbolje poznaju Rusiju, autokratska vlast ovog ili onog tipa je gotovo neizbežna ukoliko Rusija treba da parira Nemačkoj sopstvenim snagama.

Međutim, Sloveni i njima srodni narodi koji naseljavaju granični prostor između Nemaca i Rusa se međusobno veoma razlikuju. Uzmimo na primer Čehe: zar se nisu pokazali istrajnim u borbi protiv boljševizma i potvrdili svoju sposobnost da budu samostalna nacija pod neverovatnim uslovima u Rusiji? Zar nisu pokazali vrhunski kapacitet za državnu politiku kada su ponovo uspostavili i održali slovensku Bohemiju,¹⁰ iako su bili opsednuti Nemačkom sa tri strane, a Mađarskom sa četvrte? Zar nisu od Bohemije napravili visoko industrijalizovu oblast, u kojoj uživaju sve pogodnosti savremenog života? Njima, u svakom slučaju, neće nedostajati energije da uspostave državni poredak i nezavisnost.

Između Baltika i Mediterana imate ovih sedam ^{ЕВРОПЕЙСКИХ} negermanskih naroda, svaki od njih veličine dovoljne za drugorazrednu evropsku državu – Poljaci, Bohemi (Česi i Slovaci), Ugri (Mađari), Južni Sloveni (Srbi, Hrvati i Slovenci), Rumuni, Bugari i Grci. Od ovih, dvoje su među našim sadašnjim neprijateljima – Mađari i Bugari. Ali Mađari i Bugari su okruženi sa drugih pet naroda, i ni jedan od to dvoje neće biti dovoljno jak da naškodi drugima bez pruske podrške.

Da prebrojimo ovih sedam naroda. Prvo imamo Poljake, nekih 20 miliona, sa rekom Vislom kao njihovom glavnom žilom kucavicom, i istorijskim gradovima na njoj, Krakovom i Varšavom. Poljaci su uopšte na višem nivou civilizacije od Rusa, čak i u onom delu Poljske koji je bio u sastavu Rusije; u bivšoj pruskoj provinciji Poznanj oni su uživali prednosti koje je donosio *Kultur*, i to bez izvesnih oblika dekadencije koje je *Kultur* do-

10 Vidi primedbu 16 u II poglavlju. (Prim. prev.)